

Razvoj i struktura odlučivanja u delegatskom sistemu

Inge Perko-Šeparović

Čini mi se da je ovo trenutak kada bi trebalo pokušati našu diskusiju integrirati, tj. pokušati da tok diskusije koji malo više tendira spekulaciji i drugi koji tendira malo više empiriji barem trenutno sagledamo kao cjelinu.

U ovodnom referatu prof. Bilandžića ističe se kao osnovni problem delegatskog sistema i samoupravljanja uopće, problem otuđenosti viška rada od proizvođača i problem stvaranja novih centara moći.

Na ovu postavku nadovezala se diskusija prof. Rendulića koji je rekao kako imamo hipertrofiju potreba koja se očituje u ekspanziji neprirednih djelatnosti i stalnom porastu dijela nacionalnog dohotka koji se troši za te djelatnosti.

Čini mi se da je to logična posljedica situacije u kojoj se mi kao zemlja u razvoju još uvijek nalazimo. Usporedimo li pojedince u relativno nerazvijenim sredinama s onima u razvijenijoj sredini, ili, pak relativno nerazvijene u odnosu na razvijene sisteme, možemo utvrditi određene pravilnosti u odnosu između stupnja razvoja i diferencijacije potreba. Iz primarne strukture totalne homogenosti i nediferenciranosti s razvojem dolazi naglo do visokog stupnja diferencijacije potreba; s obzirom na to da su danas sistemi relativno sve otvoreniji, u uvjetima transparentnih situacija nastaje tzv. »demonstracioni efekt«. Naime, uvid u način života u razvijenim sredinama dovodi do toga da zapravo u relativno nerazvijenim sredinama aspiracije rastu mnogo brže nego mogućnosti njihovog zadovoljenja u pojedinoj etapi razvoja.

Ta hipoteza odnosi se na jugoslavenski sistem u cjelini u njegovom odnosu prema ekonomski razvijenim sistemima (zemljama), kao i na odnose njegovih nerazvijenih prema razvijenim dijelovima.¹

¹ Vidi: Inge Perko-Šeparović: »Analiza interesnih orijentacija u općinama na različitom stupnju razvoja«, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu. 1972. i

J. Kregar: »Orijentacije građana«, u »Samoupravljanje i razvoj«, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 1976.

U okolnostima naglog porasta potreba ispred mogućnosti njihovog zadovoljenja događa se svuda u svijetu da se, kako se to kaže, privredni poduzimači nađu u situaciji parija, tj. siromaha kojima se oduzima najveći dio akumulacije potrebne za proširenu reprodukciju u korist potrebe superstrukture za galopirajućom ekspanzijom.

U tim uvjetima moglo bi se reći da mi ne dijelimo samo sudbinu ostalih sistema u razvoju, nego imamo još dodatne probleme i teškoće. Tu se, naime, radi o dodatnim troškovima koji su izazvani institucionalnim rješenjima našeg sistema. Naš sistem ide po diferencijaciji svoje strukture (samoupravne) objektivno ispred naših mogućnosti. Visoki stupanj diferencijacije samoupravnih struktura traži dodatne mehanizme koordinacije i zbog toga košta više.

Prema tome, postoje dva razloga za taj povećani raskorak između aspiracija i stvarnih mogućnosti. Ako je tako, mi tu činjenicu možemo i moramo prihvatiti, ali se istovremeno trebamo zalagati za politiku koja nastoji u određenoj mjeri ograničiti tu ekspanziju. Naša politika formalno je tako i proklamirana, njen je cilj zapravo što manje otuđenog viška rada.

Ovo je trenutak u kojem treba povezati rezultate naših istraživanja sa spomenutom teoretskom postavkom. Pogledajmo, naime, kako izgledaju naše strukture odlučivanja; da li su one strukturirane tako da u sebi ugrađuju kočnice za realizaciju formalno proklamirane politike, ili tako proklamiranu politiku omogućuju? Rezultati istraživanja pokazuju da delegatska struktura manje odražava strukturu svoje baze što je širi okvir odlučivanja. Dakle, u širim okvirima odlučivanja imamo sve manje ljudi iz privrede i sve više ljudi koji nisu neposredni proizvođači, već dolaze iz profesionalnih upravljačkih struktura; ako na ključnim pozicijama imamo takve ljude koji su pretežno upravljači a ne proizvođači i koji dolaze pretežno iz neprivrednih djelatnosti, po kojoj logici možemo misliti da su u sistem unijeti instrumenti koji će štititi ostvarenje proklamiranog cilja — da o višku rada odlučuju oni koji su ga stvorili. Ne bi li trebalo ići za tim da struktura u širim forumima odlučivanja izgleda upravo suprotno od sadašnje?

Neposredno povezano s tim je i pitanje promjenljivog delegata koje je ovdje već spomenuto. Mislim da se ideja promjenljivog delegata (tu bi vjerojatno kolege iz Slovenije mogle pomoći, jer oni imaju iskustva, koja mi još nemamo) može braniti time da je danas zapravo svaka situacija odlučivanja toliko kompleksna da nema tog čovjeka, koji bi mogao uvijek adekvatno reagirati.

Prema tome, bit će sve manje situacija odlučivanja kojima odgovaraju relativno statični sistemi i strukture odlučivanja, a sve više takvi, koji traže dinamične i adaptivne sisteme, odnosno strukture odlučivanja.

Ideja promjenljivog delegata otvara mogućnost za dinamične i adaptivne strukture odlučivanja na taj način što će u svakoj situaciji odlučivanja biti delegirani oni, koji u tom momentu imaju podršku baze da će taj problem uspješno riješiti. Argumentima, rekla bih, tradicionalne demokracije u kojoj je potrebno da čovjek određeno vrijeme prolazi kroz

proces odlučivanja, premda i nije sposoban da uđe u meritum problema upravo zbog toga jer je to ono mjesto na kojem se može naučiti a je to škola demokracije — teško je suprostaviti se ideji promjenljivog delegata. Ma kako dugo pustili ljude da sjede u raznim forumima odlučivanja, kompleksne situacije odlučivanja s kojima su suočeni bježe iz njihovih ruku, iz njihovih mogućnosti spoznaje upravo stoga jer su sve kompliciranije. Dolazi vrijeme nazvano »adhokracija«.²

Ovdje bismo mogli parafrazirati Lenjinovu izreku da svatko mora biti malo birokrata kako nitko stvarno ne bi bio birokrata na taj način da kažemo da svatko može imati svoj trenutak moći da nitko stvarno ne bi imao moć. U određenom trenutku netko zaista stječe moć, ali u slijedećem on je više neće imati, neće moći momentalnu prednost pretvoriti u trajnu.

Možemo braniti ideju da je potrebno da jednog delegata kroz četiri godine stavljamo u sve situacije odlučivanja pa da će on nešto i naučiti. Sigurno je da je edukativna funkcija važna i da će delegat stvarno nešto naučiti. No pitanje je da li je edukativna funkcija toliko važna da zbog nje zanemarimo pitanje savladavanja kompleksnosti odlučivanja. Naime, upravljanje se danas *ne može pojednostaviti*. Ono može biti samo kompliciranije.

Na kraju bih spomenula dio istraživanja na kojem sam neposredno radila, a to je bilo pitanje organiziranosti i efikasnosti delegatskog sistema. Postavila sam određene pokazatelje efikasnosti o kojima bismo mogli raspravljati.³ Bilo je to samo privremeno. U diskusiji se javila reakcija da nema mnogo smisla pričati o trajanju procesa odlučivanja kao pokazatelju efikasnosti delegatskog sistema. Mislim da je to vrlo važan indikator efikasnosti, iz razloga što je vrijeme jedino sredstvo koje ni najveća produktivnost društva ne može povećati. Vrijeme je, naime, ograničeno sredstvo.

Kad smo toliko izdiferencirali strukture i time situacije odlučivanja učinili još kompliciranijima, moramo misliti kako ćemo te strukture postići da ljudi ne bi trošili sve više vremena u sve većem broju situacija odlučivanja.

2
Izraz »adhokracija« prvi je upotrebio A. Toffler u svojoj knjizi »Šok budućnosti«. Radi se naime o situacijama povećane kompleksnosti tehnologije i sve veće neizvjesnosti u okolini sistema koje traže nove organsko-adaptivne strukture, za koje je karakteristično da nastaju da bi riješile neki problem i raspadaju se čim je taj problem riješen. U tim uvjetima moć ima onaj tko apsorbira neizvjesnost, tj. rješava problem, a to je u kompleksnim situacijama uvijek druga osoba. Tako nema mogućnosti da se moć zadrži kroz relativno duže vrijeme — to je moć na ad hoc bazi.

3
To su politički ili interesni i tehnički pokazatelji efikasnosti. Pod političkim pokazateljem efikasnosti delegatskog sistema misli se na mogućnost da svi subjekti dovedu do izražaja svoje interese, a pod tehničkim na ekonomičnost u ostvarivanju političkih ciljeva — što znači da se proklamirani interesni ciljevi ostvaruju uz maksimalnu uštedu sredstava, odnosno da se uz određena sredstva ostvaruju u najvećoj mogućoj mjeri. Kao najvažnije sredstvo tretirali smo vrijeme koje se troši na odlučivanje u delegatskom sistemu.

Trebalo bi istaći i rezultate istraživanja koji pokazuju specifičnosti funkcioniranja delegatskog sistema u općinama i SIZ-ovima. Pokazuje se da delegatski sistem, iako mi počinjemo s njim kao novim, ipak u okvirima općina, dakle kada se radi o odlukama općinske skupštine, ne djeluje u praznom prostoru, već u određenom smislu nasljeđuje jedan dio institucionalnog mehanizma prethodnog sistema.

Što se SIZ-ova tiče, delegatski sistem nastupa u praznom prostoru; istraživanjem nisu nađene nikakve značajne korelacije; svako teoretsko očekivanje tu pada upravo zato što je stvar počela od nulte točke i ništa se još nije institucionalno toliko stabiliziralo da bi se taj sistem mogao pratiti na bazi određenih teoretskih očekivanja.

Nešto ipak sigurno možemo. Imamo ideju: mi smo ustanovili SIZ-ove kao protutežu klasičnom principu zaštite proizvođača; uz proizvođača postoji i potrošač, odnosno korisnik, pa i njega treba štiti. Stvorili smo prvi institucionalni mehanizam te zaštite — vijeće korisnika. Rezultati istraživanja pokazuju da su nosioci djelatnosti neusporedivo bolje organizirani i da je naročito odnos baze i čitavog delegatskog sistema bolji nego kod korisnika. Vijeće korisnika je prvo rješenje u traženju mehanizama zaštite korisnika; no ako je prvo, nije i ne mora ostati jedino. Trebat će ustanoviti dodatne mehanizme. Shvatimo vijeće korisnika kao jedan totalni provizorij. Osim toga, korisnik za razliku od nositelja djelatnosti ne samo da nije bolje organiziran već je po prirodi difuzan, pa ga je teško identificirati. Postoji aktivni korisnik kojeg svatko vidi, ali postoji i onaj pasivni; postoji aktualni i potencijalni, sadašnji i budući korisnik. Sve te, a vjerojatno i druge aspekte korisnika, treba na neki način početi štiti dodatnim institucionalnim mehanizmima. To je ujedno i praktična preporuka koja bi slijedila iz ovih sasvim prozaičnih empirijskih nalaza našeg istraživanja.